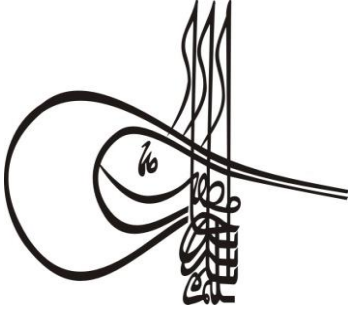

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/27, p. 101-112

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12379>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

Referees/Hakemler: Prof. Dr. Hidayet AYDAR –
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZDEMİR – Yrd. Doç. Dr. Halit BOZ

This article was checked by iThenticate.

XII. YÜZYILA AİT YAZMA KUR'AN-I KERİM VE TEFSİRİ*

*Enver BAYRAM***

ÖZET

XII. Yüzyıla ait olan el yazması Kur'an-ı Kerim ve tefsiri, Anadolu Selçukluları dönemine aittir. Hicri 4 Zilhicce 587 yılında Ebu'l-Kasım bin Mahmud bin Ebu'l-Kasım İbrahim bin Muhammed el-İmami tarafından kaleme alınıp tamamlanmıştır. Bu tarih miladi olarak 23 Aralık 1191 Pazartesi gününe rastlamaktadır. Kur'an ve tefsiri, Anadolu'daki en eski yazma Kur'an-ı Kerim'lerden ve en eski satır arası tefsirlerden bir tanesidir. Tefsir usulüyle ve Kur'an İlimleri'yle ilgili konular da eserde uygulamalı olarak yer almaktadır. Eser, tefsir edilen ayetler bakımından kapsamlı, ayetlere getirdiği net yorumlar bakımından da özet bir meal-tefsirdir.

Ebu'l-Kasım Mahmud her surenin başında surenin kimliği mahiyetinde sayılan bilgiler aktarmaktadır. Burada surenin Mekki veya Medeni oluşu, varsa surenin diğer isimleri, suredeki ayet sayısını, surenin faziletine dair fazilet hadisini zikretmektedir. Bunun yanında ayetlerdeki kıraat farklılıklarına dikkat çekmektedir. Onun tefsiri meal-tefsir hüviyetinde olması nedeniyle rivayetlere fazla yer vermemiştir. Buna rağmen o, bazı ayetlerin nüzul sebeplerinden az da olsa bahsetmiştir. Ebu'l-Kasım Mahmud'un tefsiri aklı tefsirin özelliklerine haiz bir tefsirdir. Müfessir bazı ayetlere kendi rey'i çerçevesinde yorumlar getirmiştir. Ayrıca o, Arap dili kuralları çerçevesinde ayette geçen kelimelerin lügat anlamlarını açıklamıştır. Bunun yanında kelimelerin kökenine kadar inmekte ve çeşitli tahliller yapmaktadır. Yine bu çerçevede o, Kur'an'da yer alan garib ve müteşabih kelimeleri de açıklamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Yazma, XII Yüzyıl, Kur'an İlimleri, Tokat.

* Bu çalışma 25-26 Eylül 2014 tarihleri arasında Tokat'ta gerçekleştirilen Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumunda sunduğum "XII. Yüzyıla Ait Yazma Kur'an-ı Kerim ve Tefsiri" başlıklı tebliğimin genişletilerek makale halinde hazırlanmış şeklidir.

** Yrd. Doç. Dr. Enver BAYRAM GOP Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Bölümü, El-mek: enbayram@mynet.com

MANUSCRIPT AND INTERPRETATION OF KORAN FROM THE XII. CENTURY

ABSTRACT

XII. Century manuscript belonging to the Holy Quran and Quranic exegesis, belongs to the Anatolian Seljuk period. 4 Dhu al-Hijjah in the year 587 Hijri bought penned by Ebu'l-Kasım bin Mahmud bin Ebu'l-Kasım İbrahim bin Muhammed el-İmami has been completed. This date coincides with the Gregorian as is Monday 23 December 1191. Qur'an and exegesis of the Qur'an Anatolia's most ancient manuscripts of the Holy Quran exegesis is one of the oldest and between the lines. The issues related to Tafseer and Quranic sciences are also presented in the book with practical samples. The book is comprehensive in term of commentary on the verses and in terms of explanation clearly verses.

Ebu'l-Kasım Mahmud relayed information at the beginning of every sura that were considered within the nature of identity of sura. At this point, he embraced whether or not the sura was of Mecca or Medenî origin, other names of the sura, if available, number of verses in the sura and the virtue hadith regarding the virtue of the sura. In addition to this, he drew attention to recitation differences in verses. Because his interpretation had the identity of meaning-interpretation, he did not give much place to rumors. Nevertheless, he mentioned conveyance reasons of some verses at the least. Ebu'l-Kasım Mahmud's interpretation was vested with the characteristics of rational interpretation. The glossator interpreted some verses within the frame of his own opinions. Besides, he explained the dictionary meanings of words mentioned in verses within the frame of the rules of Arabic language. In addition to this, he investigated the etymology of words and conducted various analyses. He also explained strange and cognate words mentioned in Koran in this context.

STRUCTURED ABSTRACT

The Holy Qur'an is a universal book sent by God as a guide for mankind. Throughout history, in addition to the universal message and meaning of the Qur'anic text, also its transcription, putting it together and writing a copy of it, the style it is written, as well as its external appearance, have been a matter of curiosity. In this sense, in a similar way the effort that people have made to understand the Holy Qur'an also have been made to write it. Thus, many Qur'anic manuscripts were written using different writing styles.

The 12th century is rich in terms of written commentary works. Alongside Ebu'l-Kasım Mahmud's handwritten exegesis, here are other exegesis works of the 12th century: Futuh'ur Rahman fi İşaret'il Kur'an of Abdumelik ed-Deylemî (d.1106), Tefsir-i Sem'ani of Ebu Muzaffer Mensur bin Muhammed (d.1106), Tefsir-i Şirazi of Ebu Muhammed Abdulvahhab (d.1106), Acaib'ul Kur'an of Mahmud bin Hamza Kirmani (d.1106), Tefsir'ul Kur'an of Hatib Tebrizi (d.1108), Yakut'ut Tevil fi Tefsir'it Tevil of Gazali (d.1111), Mealim'ut Tenzil of Ebu Muhammed

Turkish Studies

Hüseyin Begavi (d.1122), El Mutemed el Muvazzah fi't Tefsir of Ebu Kasım İsmail İsfahani (d.1140), el-Keşşâf of Zemahşerî (d.1143), Ebu'l Baka Tefsiri of Abdullah bin Hüseyin Akberi (d. 1143), Et Teysir of Ebu Hafs Ömer Nesefî (d. 1038), El Mufredat of Ragıb el İsfahani (d. 1145), Ahkam'ul Kur'an of Ebubekir İbn'ul Arabi (d.1151), Tefsir-i Hulvani of Abdurrahman Bağdadi (d. 1151), El Muharrer'ul Veciz fi Tefsir'il Kitab'il Aziz of Abdulhak İbn-i Atiyye Gırnati (d. 1151), Cevami'ul Cem'i ve Mecma'ul Beyan of Ebu Ali Fadl bin Hasan Tabersi (d. 1153), Mecma'ul Beyan li Ulum'il Kur'an of Ebu Cafer Muhammed Tusi (d. 1164), Miftah'ut Tenzil of Ebu'l Fadl Mehmed Harzemi (d. 1166), Yenbu'ul Hayat of Şemseddin Ebu Muh İbn-i Zafer (d. 1169), Tefsir-i İbn-i Hakim of İbn-i Hakim Muh ibn-i Esad (d. 1173), Besair of Zahiruddin Muhammed Nişaburi (d. 1181), Tefsir-i Attabi of Ebu Nasr Ahmed bin Muhammed (d. 1190), Tefsir-i Bennan of Ebu Fahir Muhammed (d. 1199), Zad'ul Mesir ve El Muğni of Ebu'l Ferac Abdurrahman ibn-i Cezvi (d. 1200).

Furthermore, there are also other commentators in the 12th century, such as Zahuriddin Hasan Numani (d.1200), Ebu Cemre Abdullah bin Said Endulisi (ö.1131), Ebu'l Hasan Ali Harezmi (d.1144), Ebu'l Mehasin Beyhaki (d.1149), Fafu'z Zeman, Aleaddin Muhammed Buhari (d.1151), Ebu'l Hafs Ömer bin Osman (d.1155), İbn-i Ebi Meryem Nas Şirazi (d.1169), Mevlana Şerafeddin (d.1169), Ebu'l Hasan Ali bin Abdullah Ensari (d.1171), İbn-i Dahhan Said bin Mübarek (d.1173), Abdulgani Hicazi (d.1186), Şihabeddin Sühreverdî (d.1191).

One of these handwritten copies of Qur'an is now kept and registered with no 7400 in the Tokat Museum's inventory of ethnographic works. This manuscript has also interlinear characteristics. The said manuscript of Quran and its exegesis were written and completed by Ebu'l-Kasım bin Mahmud bin Ebu'l-Kasım İbrahim bin Muhammad el-İmami during the Anatolian Seljuk period. According to the colophon at the last section of the 162nd page of the Qur'an, the handwritten manuscript and its exegesis were completed on 23rd December 1191, on 4th Zulhijja 587 in the Muslim calendar. Therefore, this manuscript of Qur'an and its exegesis belong to the end of the twelfth century. In this respect, this manuscript is known to be the only Qur'an written during this period among the collections of museums and libraries in Anatolia. Because only the 13th century and the later dated Qur'an manuscripts are present in Konya and other Anatolian cities. After the Qur'an manuscript was purchased and brought in the Tokat museum in 2010, it was restored, conserved and taken under preservation in the Konya District Writing Works Library Laboratory in 2011.

The manuscript and the exegesis are written on thick abdomen paper with brown and ruby red ink in naskh and thuluth scripts. The tome of the manuscript had disappeared and the pages have been cut off from the tailband. The tracks on the back indicate that it was leather bound. Again, the pages between 12-22, 36-50 and 180-189 of the manuscript are missing.

The exegesis, written in the form of the Koran, is short and concise. At the same time, there was no unnecessary narrations, information, and commentary in it. The comments of each page are also shown on the

same page interlinearly. However, the recitation differences are written on the page margins.

Ebu'l-Kasım Mahmud had not been willing to interpret the Qur'an with the Qur'an and the Sunnah. At the beginning of the sections, he conveyed hadiths about the merit of the related section regardless of their story chain. Likewise, he discounted to convey the Asbab al-nuzul of the verses. We can say that this is an inadequacy of his exegesis.

Ebu'l-Kasım Mahmud gave great importance to talk about recitations subject in his exegesis. He placed the recitation differences under the "karee" title, which he started as a new thread on the side of the page. Again he portrayed the recitation differences from reciter imams, sometimes mentioning the story chain and sometimes not. Sometimes, he pointed out the recitation differences without mentioning the reciter imam.

Perhaps the most powerful aspect of his exegesis is its lexicon. Ebu'l-Kasım Mahmud, who gave great importance to the lexicon of his exegesis, stated the origins of some words and additionally he stated that a word had different meanings in different verses. He also explained what the strange and vague wording in the verses means.

Since some of the manuscript pages are missing, the view of the commentator on the abrogation subject couldn't be identified by ourselves. In addition to this, while he did comment on some of the similar wording, he did not on some. He explained the Muqatta'at¹ in various forms. In his interpretation, he disesteemed the Israelite subject. This is a positive aspect of his exegesis.

Keywords: Koran, Manuscript, XII. Century, Koran Sciences, Tokat.

1.Giriş

Kur'an-ı Kerim, insanlığa hidayet rehberi olarak Allah tarafından gönderilmiş evrensel bir kitaptır. Tarih boyunca Kur'an metninin içerdiği evrensel mesajının ve anlamının yanında onun yazıya geçirilmesi, cem ve istinsah edilmesi, yazı şekli gibi dış görünüşü de merak konusu olmuştur. Bu anlamda insanlar Kur'an'ı anlama noktasında gösterdikleri gayretin bir benzerini de yazılması noktasında göstermişlerdir. Böylece değişik yazı türleri kullanılarak birçok Kur'an nüshası yazılmıştır.

Bu el yazması Kur'an-ı Kerim'lerden bir tanesi de şu an Tokat Müzesi etnografik eser envanterinde 7400 numarayla kayıtlı olan el yazması Kur'an-ı Kerim'dir. Bu el yazması Kur'an-ı Kerim aynı zamanda satır arası tefsir özelliklerine de haizdir. Söz konusu el yazma Kur'an-ı Kerim ve tefsiri Anadolu Selçukluları döneminde Ebu'l-Kasım bin Mahmud bin Ebu'l-Kasım İbrahim bin Muhammed el-İmami tarafından kaleme alınıp tamamlanmıştır. Kur'an-ı Kerim'in 162. sayfasının son kısmında yer alan ketebe kaydına göre el yazması Kur'an-ı Kerim ve tefsiri hicri 4 Zilhicce 587, miladi olarak ise 23 Aralık 1191 yılında tamamlanmıştır. Dolayısıyla bu el yazması Kur'an-ı Kerim ve tefsiri 12. yüzyılın sonlarına aittir. Bu yönüyle Kur'an-ı Kerim Anadolu'daki müze ve kütüphanelerin koleksiyonlarında bulunan bu döneme ait tek Kur'an-ı Kerim olarak bilinmektedir.

Çünkü Konya ve diğer Anadolu şehirlerinde sadece 13. yüzyıla ve sonrasına ait Kur'an-ı Kerimler bulunmaktadır (Tokat müzesi envanter no: 7400/10).

2010 yılında satın alma yoluyla Tokat müzesine kazandırılan el yazması Kur'an-ı Kerim ve tefsiri 2011 yılında Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Laboratuvar'ında restorasyon ve konservasyonu yapılarak koruma altına alınmıştır (Tokat müzesi envanter no: 7400/10).

12. yüzyıl yazılan tefsir eserleri açısından zengin bir yüzyıldır. Ebu'l-Kasım Mahmud'un el yazma tefsiri yanında şunlarda 12. yüzyıla ait tefsir eserleridir: Abdülmelik ed-Deylemî'nin (ö.1106) Futuh'ur Rahman fi İşaret'il Kur'an'ı, Ebu Muzaffer Mensur bin Muhammed'in (ö.1106) Tefsir-i Sem'ani'si, Ebu Muhammed Abdulvahhab'ın (ö.1106) Tefsir-i Şirazi'si, Mahmud bin Hamza Kirmani'nin (ö.1106) Acaib'ul Kur'an'ı, Hatib Tebrizi'nin (ö.1108) Tefsir'ul Kur'an'ı, Gazali'nin (ö.1111) Yakut'ut Tevil fi Tefsir'it Tevil'i, Ebu Muhammed Hüseyin Begavi'nin (ö.1122) Mealim'ut Tenzil'i, Ebu Kasım İsmail İsfahani'nin (ö.1140) El Mutemed el Muvazzah fi't Tefsir'i, Zemahşerî'nin (ö.1143) el-Keşşâf 'ı, Abdullah bin Hüseyin Akberi'nin (ö. 1143) Ebu'l Baka Tefsiri, Ebu Hafs Ömer Nesefî'nin (ö. 1038) Et Teyisir'i, Ragıb el İsfahani'nin (ö. 1145) El Mufredat'ı, Ebubekir İbn'ul Arabî'nin (ö.1151) Ahkam'ul Kur'an'ı, Abdurrahman Bağdadi'nin (ö. 1151) Tefsir-i Hulvani'si, Abdülhak İbn-i Atiyye Gırnatî'nin (ö. 1151) El Muharrer'ul Veciz fi Tefsir'il Kitab'il Aziz'i, Ebu Ali Fadl bin Hasan Tabersî'nin (ö. 1153) Cevami'ul Cem'i ve Mecma'ul Beyan'ı, Ebu Cafer Muhammed Tusi'nin (ö. 1164) Mecma'ul Beyan li Ulum'il Kur'an'ı, Ebu'l Fadl Mehmed Harzemi'nin (ö. 1166) Miftah'ut Tenzil'i, Şemseddin Ebu Muh İbn-i Zafer'in (ö. 1169) Yenbu'ul Hayat'ı, İbn-i Hakim Muh İbn-i Esad'ın (ö. 1173) Tefsir-i İbn-i Hakim'i, Zahiruddin Muhammed Nişaburi'nin (ö. 1181) Besair'i, Ebu Nasr Ahmed bin Muhammed'in (ö. 1190) Tefsir-i Attabi'si, Ebu Fahir Muhammed'in (ö. 1199) Tefsir-i Bennan'ı, Ebu'l Ferac Abdurrahman İbn-i Cezvi'nin (ö. 1200) Zad'ul Mesir ve El Muğni'si (tr.wikipedia. org/wiki/Müfessirler_ve_tefsir_kitapları listesi, 23. 06. 2014, 15.30).²

Ayrıca bunların yanında Zahiriddin Hasan Numani (ö. 1200), Ebu Cemre Abdullah bin Said Endulisi (ö.1131), Ebu'l Hasan Ali Harezmi (ö. 1144), Ebu'l Mehasin Beyhaki (ö. 1149), Fafruz Zeman, Aleaddin Muhammed Buhari (ö. 1151), Ebu'l Hafs Ömer bin Osman (ö. 1155), İbn-i Ebi Meryem Nas Şirazi (ö. 1169), Mevlana Şerafeddin (ö. 1169), Ebu'l Hasan Ali bin Abdullah Ensari (ö. 1171), İbn-i Dahhan Said bin Mübarek (ö. 1173), Abdulgani Hicazi (ö. 1186), Şihabeddin Sühreverdî (ö. 1191) gibi 12. yüzyılda eser vermiş müfessirler de vardır (tr.wikipedia.org/wiki/Müfessirler_ve_tefsir_kitapları listesi, 23. 06. 2014, 15.30).³

Müfessirimiz Ebu'l-Kasım Mahmud hakkında ve tefsiri hakkında çeşitli kaynaklara⁴ müracaat etsek de ne müfessir hakkında ne de tefsiri hakkında kaynaklarda bir bilgiye ulaşamadık.

² XII. Yüzyıla ait tefsirler için bkz. Şemsuddin Muhammed b. Ahmet b. Osman ez-Zehebî, Ma'rifetu'l-kurraî'l-kibar 'alet't-tabakatı 've'l-asâr, tah. Tayyar Altıkulaç, İstanbul 1995; Şemsu'd-din Muhammed b. Ali b. Ahmed Dâvûdî, Tabakâtü'l-müfessirîn, Mekke 1983; Hayreddin Zirikli, el'A'lam, Beyrut 1992; Mustafa Yavuz, Anadolu Selçukluları Dönemi Müfessirleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1997.

³ XII. Yüzyılda yaşamış müfessirler için bkz. XII. Yüzyıla ait tefsirler için bkz. Şemsuddin Muhammed b. Ahmet b. Osman ez-Zehebî, Ma'rifetu'l-kurraî'l-kibar 'alet't-tabakatı 've'l-asâr, tah. Tayyar Altıkulaç, İstanbul 1995; Şemsu'd-din Muhammed b. Ali b. Ahmed ed-Dâvûdî, Tabakâtü'l-müfessirîn, Mekke 1983; Hayreddin Zirikli, el'A'lam, Beyrut 1992; Mustafa Yavuz, Anadolu Selçukluları Dönemi Müfessirleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1997.

⁴ Müfessir ve tefsiriyle ilgili Fuat Sezgin'in G.A.S'ı, Katip Çelebi'nin Keşfü'z-Zunun'u, Zirikli'nin el-A'lam'ı, Suyuti'nin Buğyetü'l-Vuat'ı, Kehhale'nin Mucemu'l-Müellifin'i, Davudî'nin Tabakatu'l- Müfessirîn'i ve Süleyman Mollaibrahimoğlu'nun Yazma tefsir literatürü taranmış olup herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

2. Kur'an-ı Kerim'in ve Tefsirin Şekli Yönü

El yazması Kur'an-ı Kerim ve tefsiri kalın abadi kağıda kahverengi ve lal kırmızı mürekkeple nesih ve sülüs hattıyla yazılmıştır. Kur'an-ı Kerim'in cildi yok olmuş ve sayfaları şirazeden kopmuştur. Sırt kısmındaki izlerden onun deri ciltli olduğu anlaşılmaktadır. Yine Kur'an-ı Kerim'in 12-22, 36-50 ve 180-189 sayfaları arası eksiktir (Tokat müzesi envanter no: 7400/10).

Fatiha Suresi'nin yer aldığı başlangıç kısmı serlevha şeklinde tezhiplendirilmiştir. Tezhibin alınlığında rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel sarmal bezemenin arasındaki kufi yazılar bulunmaktadır (Tokat müzesi envanter no: 7400/10).

Müfessir, besmelenin tefsirine sadece Fatiha Suresi'nin başında yer vermektedir. Bunun dışında ise besmeleyi sadece sure başlarında zikretmekle yetinmektedir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 1b, 31a). Yine o, surelerin başında ayetlerle ilgili tefsire girişmeden önce sureleri tanıtıcı mahiyette bilgiler vermektedir. Bu bilgileri ise "surenin ismi", "suredeki ihtilaf", "surenin kelimelerinin sayısı", "surenin harflerinin sayısı" ve "haber" şeklinde sınıflandırmaktadır. Bu başlıkları da kırmızı mürekkeple yazıya geçmektedir. Müfessir, surenin ismi başlığı altında surenin Mekki mi yoksa Medeni mi olduğuna; suredeki ihtilaf başlığı altında ise, surede yer alan ayet sayıları ile ilgili tefsir ekollerinin ihtilafına yer vermektedir. Surenin kelime sayısı başlığı altında surenin kaç kelimeden oluştuğunu, surenin harfleri sayısı başlığı altında surenin kaç harften oluştuğunu ve haber başlığı altında da surenin faziletine dair Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadisi zikretmektedir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 97b). Sureyle ilgili bu bilgileri bazen besmelenin hemen üzerinde, bazen de besmelenin alt kısmında vermektedir. Besmelenin alt kısmında verdiği yerlerde ise besmeledeki "sin" harfini yarım daire şeklinde uzatmakta ve bu bilgileri yarım daire içerisinde aktarmaktadır (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 302b, 303a-b). Bunun yanında bazı sureleri de farklı isimleriyle zikretmektedir. Mesela Kureyş Suresi'ni İ'laf Suresi olarak (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 311a), Maun Suresi'ni Din Suresi olarak (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 311a) ve İsra Suresi'ni de İsrail Suresi olarak zikretmiştir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 150a).

El yazması Kur'an-ı Kerim'in ve tefsirinin bir diğer şekli yönü de Kur'an metninin sağında ve solunda yer alan ilgili ayetle alakalı kıraat farklılığına dikkat çekilmesidir. Kırmızı mürekkeple "ka-re-e" fiili yazılmış olup onun altında da kıraatle ilgili açıklamalar yer almaktadır (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 96a-100b). Yine ayet sonları ve ayet içindeki duraklar kırmızı mürekkep kalemle işaretlenmiştir. Bazen ayet sonları kırmızı mürekkeple yazılan harflerle (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 107b, 108a), bazen de ayet sonlarında yer alan küçük dairelerle gösterilmektedir. Bu küçük daireler içinde ayet numaraları yer almamaktadır (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 107b, 108a). Çünkü ayet numaraları daha sonraki dönemde Mushaf'a girmiştir (Demirci, 2008: 109). Sayfa numaraları ise her sayfada değil iki sayfada bir verilmiş olup sayfa numaraları sayfanın üst sol kısmında yer almaktadır (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 1b, 31a). Cüz numaraları ve secde ayetine ait "secde" işareti çift daire içerisinde sayfanın yan tarafına kırmızı mürekkep kalemle yazılmıştır (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 208a, 301a).

Kur'an-ı Kerim'de ayetlerin tefsirine ayetler arasında yer verilmektedir. Bu nedenle tefsir satır arası tefsir mahiyetindedir. Ayetlere verilen açıklama ve yorumlar gayet kısa ve özlüdür. Bu yönüyle tefsir meal-tefsir hüviyetindedir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 1a, 200a).

3. Tefsirdeki Metodu

Ebu'l-Kasım Mahmud'un meal-tefsirini kullandığı metot açısından incelemeye çalışacağız.

3.1. Rivayet Yönünden Ebu'l-Kasım'ın Tefsiri

“Me’sur” veya “menkul” tefsir adı da verilen rivâyet tefsiri; Kur'an'ın Kur'an'la, Kur'an'ın sünnetle tefsirini ya da ayetlerin tefsiri hususunda sahabeden ve selef âlimlerinden nakledilen sahih rivayetleri ifade etmektedir (Cerrahoğlu, 1988: II, 131). Bunun yanında rivayet tefsirinin lügat anlamı itibariyle eski Arap şiirine ve Arap Dili'nin kurallarına dayanması gerekmektedir (Demirci, 2012: 121). Böylece Kur'an, sünnet, tâbiûn ve tabe-i tâbiîn kavilleri ile Arap dili ve cahiliye dili rivayet tefsirinin kaynakları olmaktadır (Demirci, 2012: 121).

Ebu'l-Kasım Mahmud ise tefsirinde Kur'an'ın Kur'an'la tefsirine ve sahabe veya tabiundan nakledilen tefsir rivayetlerine fazla yer vermemektedir. Aynı şekilde sebep-i nüzul rivayetlerine de fazla yer vermemektedir. Ancak o, sureyi tefsir etmeden önce o sureyle ilgili söz konusu surenin faziletine dair hadisi her surenin başında, hadisin rivayet zincirini zikretmeksizin nakletmektedir. Yine kelimelerin lügat anlamlarını eski Arap şiirinden de yararlanarak açıklamaktadır. Mesela o, besmelenin tefsirinde be harfinin bereket anlamına geldiğini, sin harfinin yükseklik yücelik anlamına geldiğini ve mim harfinin kullarının üzerine nimetlerini ihsan eden anlamına geldiğini Şehr bin Huşeb'ten nakille ifade etmektedir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 1b). Aynı zamanda o, Fatiha Suresi'nin Mekkî sureler grubuna mı yoksa Medenî sureler grubuna mı ait olduğunu bildiren rivayetleri zikrettikten sonra besmelenin Fatiha Suresi'nden bir parça olup olmadığı noktasında da tefsir ekollerinin görüşlerini zikretmektedir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 1b). Böyle rivayetler de tefsirin rivayet yönüne işaret etmektedir.

Şimdi onun tefsirinin rivayet yönünü inceleyelim.

3.1.1. Kur'an'ı Kur'an İle Tefsir Etmesi

Müphem ve mücmel olan ayetler yine en sağlam şekilde Kur'an'ın başka bir ayetiyle açıklığa kavuşmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere Kur'an'ın en sağlam tefsiri yine Kur'an'ın kendisidir (Cerrahoğlu, 1988: I, 42).

Ebu'l-Kasım Mahmud'un, Kur'an'ın Kur'an'la tefsirine bazı ayetlerin tefsirinde yer verdiği görülmektedir. Mesela o, Fatiha Suresi'nin *صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ* ve *وَلَا مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ* ilgili ayetlerinde Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etme yoluna gitmektedir. Buna göre o, *يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ* (Fatiha: 1/4) ayetini tefsir ederken “hesap ve ceza gününün sahibi” (İnfitar: 82/19) ayetine atıfta bulunmakta ve Fatiha Suresi'nin ilgili ayetini İnfitar Suresi'nin 19. ayetiyle tefsir etmektedir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 1a).

Yine o, Fatiha Suresi'nin *صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ* “kendilerine nimet verdiklerinin yoluna (ilet); gazaba uğrayanlarınkine ve sapıklarınkine değil.” (Fatiha: 1/7) ayetinin *وَوَهَبْنَا لَكُمْ الْعَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوىَ كُلُّوا مِنْ طَيِّبَاتِ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ* kısmının tefsirini yaparken *مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ* “Bulutlu üstünüze gölge yaptık. Size, kudret helvası ile bıldırcın indirdik. “Verdiğimiz rızıkların iyi ve güzel olanlarından yiye” (dedik). Onlar (verdiğimiz nimetlere nankörlük etmekle) bize zulmetmediler fakat kendilerine zulmediyorlardı.” (Bakara: 2/57) ayetine Fatiha Suresi'nin 7. ayetini tefsir etme sadedinde atıfta bulunmaktadır. Zira ona göre Allah'ın İsrailoğullarının üzerlerine bulutu gölge yapması, bıldırcın ve kudret helvası göndermesi Allah'ın onlara bir nimetidir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 2b).

Bunun dışında müfessir, tefsirinin sonunda “iftira” kelimesini açıklarken iftira kelimesinin kökeninin “firyet”ten türediğini ifade etmekte ve bu görüşünü de *مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ* ve *وَلَا حَامٍ وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَقْتُلُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَكَثُرُوا هُمْ لَا يَعْلَمُونَ* “Allah ne “Bahîre” ne “Sâibe”, ne “Vasîle” ne de “Hâm” diye bir şey meşru kılmamıştır. Fakat, inkar edenler Allah'a karşı yalan uyduruyorlar. Zaten çoklarının akli da ermez.” (Maide: 5/103) ayetiyle delillendirmektedir. Zira ona göre iftira

“yalandan uydurulmuş” şeydir.⁵ Görüldüğü gibi müfessirimiz ya bir ayetin tefsirini yaparken ya da kelimelerin lügat anlamlarını açıklarken başka bir ayetten faydalanma yoluna gitmektedir.

3.1.2. Nüzûl Sebepleri

Kur'an'ı Kerim toptan indirilmiş bir kitap değildir. O, tedricen 23 seneye yakın bir zamanda farklı nedenlere binaen indirilmiştir. Ayetlerin iniş sebeplerini ifade eden sebab-i nüzul, Kur'an'ın ayetlerinin ve surelerinin inmesine neden olan olaylar ve durumlardır (Demirci, 2008: 231, 232).

Ebu'l-Kasım Mahmud'un, tefsirinde sebab-i nüzul rivayetlerine fazla yer vermediği görülmektedir. Bunda tefsirinin satır arası tefsir olmasının da etkisi olabilir. Çünkü daha kısa ve öz olan satır arası tefsirler uzun olan sebab-i nüzul rivayetlerine fazla yer vermemektedirler. Bununla beraber müfessirimiz bazı ayetlerin sebab-i nüzulüne değinmektedir. Mesela o, Kafirun Suresinin ilk ayetinin tefsirinde müşriklerin Hz. Peygamber'e putlara ibadet etmesini teklif ettiklerini ve bu tekliften sonra Kafirun Suresi'nin nazil olduğunu “fe enzelallahu hezihi's-sure” şeklinde ifade etmektedir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 312b).

Yine o, Enfal Suresi'nin başında Enfal Suresi'nin ilk ayeti ile 64. ayetinin Bedir savaşından önce Hz. Ömer ve ashab hakkında indirildiğini bildirmektedir. Ancak ayetin sebab-i nüzûlüyle ilgili olayı anlatmamaktadır (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 97b).

3.1.3. Tefsirin Kıraat Yönü

Sözlükte; “okumak” anlamına gelen ve “karee” fiilinden mastar olan kıraat, herhangi bir kelime üzerinde “med, kasr, hareke, sükun, nokta ve i'rab bakımından meydana gelen değişiklik” demektir (Zürkani, ts: I, 412). Yedi ya da on kıraatın kendilerine nispet edildiği imamlara da “kâri” denilmektedir (Demirci, 2008: 129).

Ebu'l-Kasım Mahmud kelimelerin kıraat yönlerini sayfaların yan tarafına açtığı ve kırmızı mürekkep kalemle yazdığı “karee” başlığı altında ele almaktadır. O, bazen de kıraat farklılıklarını metin üzerinde yine kırmızı mürekkep kalemle göstermektedir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 7a). Yine o, kıraat farklılıklarını bazen aradaki rivayet zincirini zikrederek ifade etmektedir. Mesela o, Bakara Suresi'nin 48. ayetinde geçen وَلَا يَغْتَلَّ kelimesini Ehli Mekke'nin, Ehli Basra'nın ve Hasanü'l-Cağfer'in Asım'ın kıraatinin Ebu Bekir rivayetine göre okuduklarını nakletmektedir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 7a). Bununla beraber bazen de aradaki rivayet zincirini atlayarak doğrudan kıraat imamından nakletmektedir. Mesela Bakara Suresi'nin 91. ayetinde geçen أَتَيْنَا اللَّهَ tamlamasında Nafi'nin kelimeyi hemzeli şekilde okuduğunu ifade etmektedir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 11a). Bazen de o, kırat imamlarını zikretmeksizin kıraat farklılığına dikkat çekmektedir. Bakara Suresi'nin 254. ayetinde geçen “شَفَاعَةً خَلَّةً بَيْعٌ” kelimelerinin son harflerini Mekkeli ve Basralıların tensvinsiz fethalı şekilde okuduklarını ifade etmektedir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 27a).

Kelimelerin farklı okunuş şekilleri bazen de belli bir rivayet zinciri olmaksızın sadece ilgili görüşü savunan kişilerin ismi zikredilerek verilmektedir. Bu sadette o, Bakara Suresi'nin 49. ayetinde geçen يُذَبِّحُونَ “yuzebbihune” kelimesini Zeyd b. Ali, Muhsan el-Mekki ve Ebu Hamza eş-Şamî “yezbehune” şeklinde “ya” harfinin fethası ve “be” harfinin tahfifiyle okuduklarını ifade etmektedir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 7a).

Tefsirde, kıraate ait farklı görüşlerin aynı başlık altında yer aldığı da görülmektedir. Mesela o, Bakara Suresi'nin 231. ayetinde geçen هُزُوا kelimesini Nafi'nin, “ze” harfinin harekesini sükun olarak “hüzven” şeklinde okuduğunu, Asım'ın ise aynı kelimesi “hüzüven” şeklinde “ze” harfinin

⁵ Ebu'l-Kasım Mahmud bu bilgiye Nas Suresi'nden sonraki kısımda yer vermektedir.

dammesiyle okuduğunu bildirmektedir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191:24a). Görüldüğü gibi o, farklı görüşleri aynı başlık altında birleştirmektedir.

3.2. Dirayet Yönünden Ebu'l-Kasım'ın Tefsiri

“Re’y” ve “aklî” tefsir de denilen dirayet tefsiri, “müfessirin sadece rivayetlere bağlı kalmayıp dil, edebiyat ve çeşitli ilimler yanında kendi bilgi birikimi ve re’yine dayanarak yaptığı tefsir” demektir (Birişik, 2011: 40/286).

Ebu'l-Kasım Mahmud'un tefsiri bu yönden ele alınıp incelendiğinde dirayet tefsiri özelliklerine de haiz olduğu görülecektir. Mesela o, “Derken, şeytan ayaklarını oradan kaydırıldı. Onları içinde bulundukları konumdan çıkardı. Bunun üzerine biz de, "Birbirinize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde belli bir süre barınak ve yararlanma vardır" dedik.” (Bakara: 2/36) ayetinin tefsirinde Ebu Abdullah Hüseyin b. Muhammed'den rivayetle yasak meyvenin hurma olduğunu; peygamberlerin günah işlememesinden hareketle de aslında Hz. Adem'in yasak ağacın meyvesini unutarak yemediğini ifade etmektedir. Aksine Hz. Adem'in yasak ağacın meyvesinden yemesini Hz. Havva'nın kendisine yasak ağacın cinsinden başka bir meyve getirdiğini zannetmesine ve eşine bu konuda güvenmesine bağlamaktadır (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 6a). Böylece müfessir, bu farklı yorumuyla peygamberlerin günah işlememe sıfatına da halel getirmemiş olmaktadır.

Müfessir, “Yahut onların durumu, gökten yoğun karanlıklar içinde gök gürültüsü ve şimşekle sağanak halinde boşanan yağmura tutulmuş kimselerin durumu gibidir. Ölüm korkusuyla, yıldırım seslerinden parmaklarını kulaklarına tıkırlar. Oysa Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır.” (Bakara: 2/19) ayetinin tefsirinde Süddi'den rivayetle “sayyib”in “matar”, yani yağmur anlamına geldiğini naklettikten sonra ayette ifade edilen darb-ı meselin sebebini de açıklamaktadır. Buna göre Medineli iki münafık Hz. Peygamber'den müşriklere kaçtı. Ayette de ifade edildiği gibi yolda giderlerken gökten yoğun karanlıklar içinde gök gürültüsü, şimşek ve yıldırım olan bir yağmura tutuldular. Şimşek ortalığı aydınlatınca yürüdüler, aksi halde yerlerine çakılıp kaldılar. Gök gürültüsünün korkusuyla parmaklarını kulaklarının içine soktular. Daha sonra yaptıklarına pişman olup tekrar Hz. Peygamber'in yanına gelip ona biat ettiler. İşte bu durumu o, Allah'ın, münafıkların içinde bulundukları duruma darb-ı mesel olarak getirdiğini ifade etmektedir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 4a). Ayrıca müfessir, ilgili ayetin “Oysa Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır” ifadesini tefsir ederken Allah'ın ilmiyle ve gücüyle olmak üzere iki yönden kâfirleri ihata ettiğini ifade etmektedir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 4a).

Şimdi onun tefsirinin dirayet yönünü inceleyelim.

3.2.1. Tefsirin Lügat Yönü

Bir müfessir için Kur'an'ı anlamının yolu öncelikle onun dilini anlamaktan ve bu dilin özelliklerini bilmekten geçmektedir. Bunun için müfessir, Kur'an metnini oluşturan kelime, kavram terkip ve deyimlerin etimolojik ve semantik açıdan değerlendirebilmeli, aynı zamanda cümle tahlilleri yapabilmeli ve belâğî nüktelere hakim olmalıdır (Demirci, 2008: 320).

Ebu'l-Kasım Mahmud da tefsirinde kelimelerin kökenleri ve anlamları üzerinde önemle durmaktadır. Bu sadette o, iftira kelimesinin kökeninin “firyet”ten geldiğini ifade etmekte; kelime tahlili yaptığı yerlerde önce kelimenin asli anlamını vermekte daha sonra ise söz konusu kelimenin genişleyen anlamlarına değinmektedir. Mesela o, öncelikle “fücur” kelimesinin anlamını “haktan batıla meyletmek” olarak tespit etmektedir. Daha sonra ise, fücur kelimesinin ilk başta “aslı olmayan haberler için kullanılırken, zamanla hakikatten ayrılmış her türlü iş için kullanıldığını” ifade

etmektedir.⁶ Yine o, Allah isminin ilah lafzından, rahman ve rahim isimlerinin de rahmet lafzından türediğini beyan etmektedir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 1b).

Kelimelerin ne anlama geldiğine değinen müfessir, Kevser Suresi'nin *إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ* “Şüphesiz biz sana Kevseri verdik” (Kevser: 108/1) ayetinde geçen kevser kelimesini içerisinde Kur'an'ı ve nübüvveti de barındıran “bol hayır” olarak açıklamaktadır. Yine Kafirun suresi'nin *لَا* “Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk etmem” ayetindeki *مَا تَعْبُدُونَ* kısmını put anlamına gelen “esnâm” ve “evsân” kelimeleriyle tefsir etmektedir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 312b).

Müfessirimiz, tefsirinde ism-i işaretlerden, zamirlerden, ism-i mevsullerden, cins isimlerden, belirsiz zaman zarflarından ve belirsiz mekan isimlerinden meydana gelen müphem kelimeleri de (Demirci, 2012: 59) açıklamaktadır. Mesela o, *إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ* “elbette sen gönderilenlerdensin” (Yasin: 36/3) ayetinde geçen “ك, sen” zamirini Hz. Muhammed olarak tefsir etmektedir. Yine o, *وَلَمْ* “Yeryüzünde dolaşıp kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğuna bakmadılar mı?...” (Fatır: 35/44) ayetindeki *الَّذِينَ* ismi mevsulünü Ad ve Semud kavmi olarak tefsir etmektedir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 23b).

Az kullanıldıkları için anlamı sözlüklere bakılmadan bilinemeyen Kur'an'daki garip kelimeler de (Elmalı ve Arslan, 1996: XIII, 374) onun tefsirinde açıklanmaktadır. Buna göre Kehf Suresi'nin 9. ayetinde geçen “rakîm” kelimesi “Ashab-ı Kehf'in adlarının yazılı olduğu levha” olarak (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 157b) açıklanırken, Meryem Suresi'nin 13. ayetinde geçen “hananen” kelimesi ise “rahmet” olarak açıklanmaktadır (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 163a).

Tefsirde bir kelimenin değişik ayetlerde farklı anlamlara geldiği de açıklanmaktadır. Mesela o, Bakara Suresinin 29. ayetinde geçen *اسْتَوَى* kelimesinin anlamını “yönelmek” ve “ilerlemek” olarak (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 6b), Taha Suresi'nin 5. ayetinde geçen aynı kelimenin anlamını da “sahiplenmek” olarak tespit etmektedir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 168a).

Özellikle kelimelerin tefsirinde kelimeyi aynı anlama gelen başka bir kelimeyle tefsir etmektedir. Mesela o, Kasas Suresi'nin 2. ayetinde geçen “mubin” kelimesinin anlamını “vâdih” olarak tefsir etmektedir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 211a). Yine Kasas Suresi'nin 17. ayetinde geçen “zahîran” kelimesinin anlamını ise “avn” olarak tefsir etmektedir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 212a). Nasr Suresi'nin ilk ayetinde geçen “cae” kelimesine de “eta” anlamını vermektedir. (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 312b).

Müfessirimiz bazı kelimelerin lügat ve terim anlamlarını birlikte vermektedir. Mesela o, tefsirinin son kısmında “salat” kelimesinin lügatte dua anlamına geldiğini belirttikten sonra namazı ruku ve secdeyle yapılan acziyet göstergesi olarak tanımlamaktadır. Yine o, “ikame's-salah” lafzının anlamını da namaza devam etmek olarak açıklamakta ve buna da şiiirden delil getirmektedir.⁷

Yine o, kelimeyi açıkladıktan sonra o kelimeye niçin o anlamın yüklendiğini de gerekçelendirmektedir. Mesela cennet lafzını açıklarken üzüm ve hurmayla kaplı her yerin ismine cennet denildiğini belirtmektedir. Aynı zamanda cennete niçin cennet denildiğini de açıklamaktadır. Buna göre cennet, ağaçların orayı tamamen kaplamasından dolayı cennettir ya da ağaçlarından dolayı içerisi gözükmeyeceğinden dolayı cennettir. Aynı şekilde o, Kur'an'a “Furkan” isminin verilmesinin sebebi olarak, onun peyderpey indirilme özelliğini de zikretmektedir. Yine o, Kur'an'ın isimlerine değindiği bölümde Kur'an'a kitap denmesinin üç nedenini de açıklamaktadır. Buna göre müfessirimiz, yazılmış her şeye kitap dendiği için, farzlarını içerisinde yazdığı için ve bütün

⁶ Ebu'l-Kasım Mahmud bu bilgiye Nas Suresi'nden sonraki kısımda yer vermektedir.

⁷ Ebu'l-Kasım Mahmud bu bilgiye Nas Suresi'nden sonraki kısımda yer vermektedir.

peygamberlere indirilen kitapların içeriklerinin Kur'an'da toplanmasından dolayı Kur'an'a da kitap dendiğini açıklamaktadır.⁸

Müfessirimiz, kelime tahliliyle ilgili kendi görüşünü aktarmasının yanında farklı görüşlere de yer vermektedir. Mesela o, "Nar" kelimesini açıklarken aslında nar ile nurun aynı olduğunu ancak bazılarının bu iki kelimeye farklı anlam verdiklerini ifade etmektedir. Buna göre "nar" da sıcaklık ve ışık bir arada bulunurken, "nur" da ise sadece halis ışık vardır.⁹ Ayrıca tefsir usulünde ele alınan surenin ve ayetin manası gibi bazı kavramlara kısmen de olsa tefsirinde yer vermektedir.¹⁰

3.2.2. Tefsirinin Müteşâbih Yönü

Sözlükte "güçlü, sağlam, tam, eksiksiz" gibi anlamlara gelen muhkem, terim olarak da "manası kolaylıkla anlaşılabilen, harici bir tefsire ihtiyaç duymayan ve tek manası olan ayetlerdir." Müteşâbih ise sözlükte, "benzerlik, kapalılık, müphemlik" gibi anlamlara gelirken terim olarak da "birçok manaya ihtimali olan, bu manalardan birini belirlemek için harici bir delile ihtiyacı olan ayetler" demektir (Okumuş, 2012: 341)

Ebu'l-Kasım Mahmud Kur'an'ı tefsir ederken müteşâbih kelimelerin üzerinde de durmaktadır. Mesela o, فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ "O korunmuş bir levhada (Levh-i Mahfuz'da)dır (Buruc: 85/22) ayetinin tefsirinde levh-i mahfuzu "hatalardan korunmuş yüce bir levha" olarak tefsir etmektedir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 306b). Yine Bakara Suresi'nin 255. ayetinde geçen "كُرْسِيُّهُ" kelimesini de "Allah'ın ilmi" olarak tefsir etmektedir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 27a). Bununla beraber "arş" (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 168a) ve "sur" (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 76a) gibi müteşâbihattan olan kelimelerin ne anlama geldiklerini açıklamamıştır.

Ebu'l-Kasım Mahmud, Kur'an'da yer alan ve müteşâbihattan sayılan harufu mukattayı ise tefsirinde farklı şekillerde yorumlamaktadır. Mesela o, Al-i İmran Suresi'nin başında yer alan "الْم" ayetini tefsir ederken elif harfini Allah, lam harfini Cebrail, mim harfini ise Muhammed olarak tefsir etmektedir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 31a). Yine Rum Suresi'nin ilk ayetinde geçen "الْم" ifadesini de İbn Abbas'tan gelen rivayete göre انا الله اعلم anlamına geldiğini ifade etmektedir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 219a). Aynı şekilde Yasin Suresi'nin ilk ayetinde geçen "يَس" ifadesinin de surenin ismi olduğunu Hasan'dan nakletmektedir (Ebu'l-Kasım Mahmud, 1191: 235a).

Sonuç

Tokat Müzesi etnografik eser envanterinde 7400 numarayla kayıtlı olan yazma Kur'an-ı Kerim, Anadolu Selçukluları döneminde hicri 4 Zilhicce 587 yılında Ebu'l-Kasım bin Mahmud bin Ebu'l-Kasım İbrahim bin Muhammed el-İmami tarafından kaleme alınıp tamamlanmıştır. Bu tarih miladi olarak 23 Aralık 1191 Pazartesi gününe tekabül etmektedir. Eserin tamamlanma tarihinden de anlaşılacağı üzere bu eser Anadolu'daki en eski yazma Kur'an-ı Kerim'lerden ve en eski satır arası tefsirlerden bir tanesidir. Aynı zamanda eser, meal-tefsir hüviyetindedir.

Mushaf şeklinde yazılmış olan tefsir, kısa ve özlüdür. Aynı zamanda onda lüzumsuz rivayetler, bilgiler ve nakiller yer almamıştır. Her sayfanın tefsiri yine o sayfa içerisinde satır arasında gösterilmiştir. Kıraat farklılıkları ise sayfanın kenarına yazılmıştır.

Ebu'l-Kasım Mahmud, Kur'an'ı Kur'an'la ve Kur'an'ı sünnetle tefsir etmeye fazla istekli davranmamıştır. Sure başlarında ilgili surenin faziletine dair hadisi rivayet zincirine bakmaksızın aktarmaktadır. Aynı şekilde ayetlerin sebep-i nüzullerini aktarmaya da fazla önem vermemiştir. Bu da onun tefsirinin eksik bir yönüdür diyebiliriz.

⁸ Ebu'l-Kasım Mahmud bu bilgiye Nas Suresi'nden sonraki kısımda yer vermektedir.

⁹ Ebu'l-Kasım Mahmud bu bilgiye Nas Suresi'nden sonraki kısımda yer vermektedir.

¹⁰ Ebu'l-Kasım Mahmud bu bilgiye Nas Suresi'nden sonraki kısımda yer vermektedir.

Ebu'l-Kasım Mahmud, tefsirinde kıraatler konusuna büyük önem vermiştir. O, kıraat farklılıklarına sayfanın yan tarafına açtığı “karee” başlığı altında yer vermiştir. Yine o, kıraat farklılıklarını bazen rivayet zincirini zikrederek bazen de zikretmeksizin kıraat imamlarından nakletmiştir. Bazen de kırat imamlarını zikretmeksizin kıraat farklılığına dikkat çekmiştir.

Belki de onun tefsirinin en güçlü yönü lügat yönüdür. Tefsirinde lügat yönüne büyük önem veren Ebu'l-Kasım Mahmud, bazı kelimelerin kökenini belirtmiş, bunun yanında bir kelimenin değişik ayetlerde farklı manalara geldiğini ifade etmiştir. Ayrıca ayetlerde geçen garip ve müphem lafızların ne anlama geldiğini açıklamıştır.

Kur'an'ı Kerim'in bazı sayfalarının eksik olması nedeniyle müfessirin nesh konusundaki görüşü tarafımızca tespit edilememiştir. Bunun yanında müteşabih lafızların bir kısmını yorumlarken bir kısmına da yorum getirmemiştir. Huruf-ı mukattaayı ise çeşitli şekillerde açıklamıştır. Tefsirinde israiliyata itibar etmemiştir. Bu da onun tefsirinin olumlu bir yönüdür.

KAYNAKÇA

- Birişik, A. (2011). “Tefsir”, *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları.
- Cerrahoğlu, İ. (1988). *Tefsir Tarihi*, Ankara: DİB Yayınları.
- Dâvûdî, Ş. (1983) *Tabakâtü'l-müfessirîn*, Mekke.
- Demirci, M. (2008). *Tefsir Usulü*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları,
- (2012). *Tefsir Tarihi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.
- Ebu'l-Kasım Mahmud. (1191). *El Yazması Kuran-ı Kerim ve Tefsiri*.
- Elmalı, H., Arslan, Ş. (1996). “Garib”, *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları.
- Okumuş, M. (2012). *Ulumu'l-Kur'an*, Tefsir El Kitabı, Ed. Mehmet Akif Koç, Ankara: Grafiker yayınları.
- Tokat Müzesi Envanter Defteri, Envanter No: 7400.
- Yavuz, M. (1997). *Anadolu Selçukluları Dönemi Müfessirleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Zürkanî, M. A. (ts.). *Menâhilü'l-İrfan Fi Ulum'i-l Kur'an*, Mısır.
- Zehebî, Ş. (1995). *Ma'rifetu'l-kurraî'l-kibar 'alet't-tabakati 've'l-asâr*, tah. Tayyar Altıkulaç, İstanbul.
- Zirikli, H. (1992). *el'A'lam*, Beyrut.

İnternet Kaynakları

tr.wikipedia.org/wiki/Müfessirler_ve_tefsir_kitapları_listesi, (Erişim Tarihi: 23. 06. 2014).